

академії наук України, которые ориентированы на целенаправленную организацию учебно-исследовательской и научно-исследовательской деятельности детей и молодежи.

Ключевые слова: *Малая академия наук Украины, формирование интеллектуального потенциала, учебно-исследовательская деятельность, научно-исследовательская деятельность, пропедевтически-формирующее направление образовательной деятельности, учебно-развивающее направление образовательной деятельности, контролирующие-продолженное направление образовательной деятельности.*

Oksen Lisovyi. Educational activities of the Minor Academy of Sciences of Ukraine in the context of educational research and research activities for children and youth.

The article refers to the content-procedural content of the introductory-forming, training and developing, controlling-sustained educational activities of the Minor Academy of Sciences of Ukraine, which are focused on the purposeful organization of educational research and research activities for children and young people.

Key words: *Minor Academy of Sciences of Ukraine, the formation of intellectual capacity, educational and research activities, research activities, introductory-forming direction of educational activities, educational and developmental direction of the educational activity, controlling-prolonged direction of the educational activities.*

УДК 374.31

О. А. Святохо

СУБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ ПОЗИЦІЇ УЧНЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються основні відмінності освітнього середовища позашкільного навчального закладу як необхідні психолого-педагогічні передумови становлення та розвитку суб'єктної позиції учнів. Як одна з можливих форм реалізації процесу суб'єктивізації пізнавальної позиції розглядається навчальна дослідницька діяльність.

Ключові слова: *суб'єктна позиція учня, суб'єктивізація позиції, дослідницька діяльність, позашкільна освіта, ключові відмінності позашкільної освіти.*

Постановка проблеми. Осмислення соціального замовлення і найважливіших вимог держави щодо підвищення конкурентоспроможності

української освіти, окреслених у Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки за напрямом «Реформа системи освіти», у Державній цільовій соціальній програмі розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, ставить перед системою позашкільної освіти завдання впровадження в педагогічну практику таких методів і форм навчання, які стимулювали б особистісний розвиток учнів і сприяли їх становленню як суб'єктів пізнання.

Усвідомлення програмно-методичних вимог до змісту та організації навчального процесу в позашкільних навчальних закладах висуває на перший план дослідницьку діяльність як один з оптимальних засобів зміни позиції учня в процесі пізнання. На нашу думку, залучення учнів до процесу навчально-дослідницької діяльності, яка здійснюється в освітньому просторі позашкільної освіти, усуває основні протиріччя формування суб'єктної позиції, які існують у сучасній шкільній педагогічній практиці, а саме:

– між декларованою сучасною педагогічною наукою необхідністю суб'єкт - суб'єктної взаємодії в освітньому процесі та готовністю педагога до цієї взаємодії;

– між наділенням учня якостями суб'єкта пізнання в теорії та його практичною готовністю зайняти суб'єктну позицію;

– між внутрішнім особистісним потенціалом розвитку учня та можливістю його прояву і реалізації в практиці навчання.

Метою статті є аналіз відмінностей освітнього середовища позашкільного навчального закладу як фактора, що сприяє становленню суб'єктної позиції учня в процесі дослідницької діяльності. В даному випадку ми будемо розглядати суб'єктну позицію як мету освітнього процесу, а не як необхідну умову його реалізації.

Виклад основного матеріалу. У сучасному педагогічному понятійному апараті такі категорії, як «суб'єкт», «суб'єктність», «суб'єктна позиція», «суб'єктивізація» дуже тісно пов'язані в методологічному сенсі.

Термінологічне розуміння категорії «суб'єкт» переважно базується на психологічному змісті. В загальному значенні *суб'єкт* трактується як індивід, наділений своїм внутрішнім світом та предметно-практичною активністю і пізнанням [2, с. 144].

Процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній практиці досить детально розглядається в парадигмі особистісно орієнтованого навчання. Так, С. Подмазін мету особистісно орієнтованої освіти вбачає у створенні оптимальних умов для розвитку та становлення особистості як суб'єкта діяльності і суспільних відносин з можливістю вибору найбільш сприятливих для нього засобів досягнення певної мети та усвідомлення процесу суб'єктного вибору, а також відповідальності за цей вибір і його результат. При цьому повинна проявлятися специфічна якість суб'єктності

у сфері вітальних, предметних і комунікативних відносин людини зі світом і самовідносин суб'єкта [4, с. 141-142].

Сам термін «*суб'єктність*» увійшов у загальну освітню практику як суспільнозначуща якість особистості, яку необхідно формувати в процесі педагогічної взаємодії [2, с. 144]. Якщо суб'єктність розглядається як якість, то суб'єктна позиція може бути охарактеризована в загальному значенні як ставлення особистості до себе та світу з позиції активного пізнання.

Поняття «*суб'єктна позиція школяра*» розглядається в роботах Л. Божович, Г. Щукіної, Д. Ельконіна. Актуальне розуміння даної категорії можна знайти в ряді досліджень останніх років.

Так, найбільш загальне визначення *суб'єктної позиції школяра* пропонує О. Агофонова. Дослідниця визначає її як внутрішню позицію особистості, яка базується одночасно на ставленні до процесу навчання в цілому і на визначенні учнем свого місця та ролі в цьому процесі зокрема. Необхідними педагогічними умовами розвитку суб'єктної позиції є: врахування внутрішніх закономірностей розвитку дитини; орієнтація навчальної діяльності на «зону найближчого розвитку»; забезпечення творчого (суб'єктивно-творчого) характеру діяльності; створення «ситуації успіху», радості пізнання; позитивна взаємодія вчителя і учня; формування здатності учнів до рефлексії, самопізнання, самовизначення, самооцінки як показників становлення їх творчої індивідуальності [1].

Г. Москаленко у своєму дослідженні характеризує *суб'єктну позицію старшокласника* як внутрішню позицію, засновану на системі ставлень учня до світу, інших людей, самого себе, що дозволяє йому свідомо, відповідально і вільно будувати своє життя, робити вчинки і життєві вибори. До педагогічних умов формування учня як суб'єкта життєдіяльності автор відносить: врахування вікових особливостей; особистісно орієнтований підхід; проблематизація змісту навчального матеріалу; інтегрування індивідуальної, групової та колективної форм навчально-виховної діяльності; створення атмосфери співробітництва та діалогічного спілкування, що реалізуються в умовах спеціально організованої педагогічної взаємодії і сприяють прояву та розвитку структурних компонентів суб'єктної позиції учня [3].

Аналогічні погляди на *суб'єктну позицію підлітка* висвітлені у наукових працях Є. Шадрова. Зокрема, автор виокремлює такі умови її успішного формування: гуманістична суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу; усвідомлення дитиною своєї залученості до освітнього процесу; актуалізація позиції педагога щодо формування суб'єктної позиції учня [5].

Отже, у загальному значенні *суб'єктивізація* може бути розглянута як процес усвідомлення і прийняття себе як активного суб'єкта пізнання та розвитку, що і є, по суті, процесом становлення суб'єктної позиції.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що процес активного становлення суб'єктної позиції актуалізується в підлітковому віці. Оскільки саме в цей віковий період відбувається стрімкий розвиток особистості та становлення самосвідомості, здійснюються якісні трансформації Я-концепції, динамічно протікає процес самопізнання. Одним з оптимальних способів її ефективного прояву і розвитку є дослідницька діяльність як потужна інноваційна освітня технологія.

У сучасних дослідженнях, присвячених теоретико-методологічним, психолого-педагогічним та організаційним основам дослідницької діяльності учнів (далі – ДДУ), існують різні підходи до визначення субстанціонального значення даної діяльності. Так, ряд дослідників визначають її як науково-дослідницьку (Н. Веденеєва, О. Клюкіна, О. Кононенко), окремі науковці – пошуково-дослідницьку (В. Редіна, Л. Тіхенко), частина авторів – навчально-дослідницьку (Є. Важнова, І. Клещова, Г. Лиходєєва, Н. Меньшикова, Н. Недодатко, М. Таранова), а також є й такі, що називають її експериментально-дослідницькою діяльністю (Є. Мещерова).

Грунтуючись на власному багаторічному досвіді навчально-методичної роботи в системі Малої академії наук України (далі – МАН України), а також на аналізі тематики психолого-педагогічних досліджень останніх років, ми розглядаємо дослідницьку діяльність учнів, насамперед, як навчально-дослідницьку, в ході якої набуваються навички дослідження як універсального способу пізнання дійсності в процесі вирішення творчого, дослідницького завдання. У реалізації даної мети предметом особливої уваги стає розвиток мотивації і цілеспрямованості дослідницького пошуку, пізнавальної активності, готовності до саморозвитку, самостійності суджень, схильності до рефлексії та самоаналізу, а також адекватна оцінка результатів своєї діяльності. Дослідницька діяльність за своїм внутрішнім змістом із самого початку передбачає наявність активної пізнавальної позиції учня, пов'язаної з систематичним внутрішнім пошуком, осмисленою і творчою переробкою інформації наукового характеру на основі аналітико-прогностичного та критичного мислення. Процес дослідження супроводжується особистісними відкриттями, перетворюючи його в особистісно орієнтовану пізнавальну діяльність. Під час дослідницької діяльності кожному учню надається можливість реалізації інтелектуальних і творчих здібностей, формується потреба в безперервній самоосвіті, активна громадянська позиція, здатність до соціальної адаптації і творчого самовираження. Вищезазначене може бути визначене базовими передумовами становлення позиції особистості як активного суб'єкта пізнання.

Таким чином, дослідницька діяльність має всі підстави для визначення її в якості однієї з можливих форм суб'єктивації позиції учня, тому що в процесі її здійснення відбувається:

- розвиток пізнавальної мотивації та дослідницької активності;
- розвиток інтелектуальних умінь, аналітичного та критичного мислення;
- розвиток схильності до рефлексії та самоаналізу;
- широке використання суб'єктного досвіду в інтерпретації та оцінці фактів, явищ, подій навколишньої дійсності.

Внутрішній потенціал дослідницької діяльності найбільш повно може бути розкритий в освітньому середовищі позашкільного навчального закладу. На відміну від шкільної освітньої практики, у системі позашкільної освіти існує ряд переваг як змістовного, так і процесуального характеру, а саме:

1. *Поглиблення та збагачення навчання*: учням пропонується більш глибоке вивчення тем або дисциплін, що зумовлює формування високого рівня компетентності у відповідній предметній сфері.

2. *Проблематизація навчання*: специфіка навчання в позашкільному навчальному закладі полягає у використанні оригінальних пояснень, здійсненні пошуку нових смислів й альтернативних інтерпретацій, що, у свою чергу, сприяє формуванню в учнів особистісного підходу до вивчення різних областей знань та передбачає стимулювання особистісного розвитку учнів.

3. *Адаптивність навчання*: система позашкільної освіти (як більш гнучка) може швидко реагувати на зміну вимог щодо цілей і змісту освіти та легко адаптуватися до соціального замовлення й особистісної мотивації учасників освітнього процесу. Цей аспект позашкільного навчання втілюється за допомогою використання експериментальних та авторських навчальних програм.

4. *Мотивованість навчання*: на відміну від шкільного навчання, позашкільна освіта не є обов'язковою; її головна мета – задовольнити запит учнів, використовуючи потенціал їх вільного часу і надаючи кожній дитині можливість вільного вибору освітньої галузі, профілю програм, часу їх освоєння, включення в різноманітні види діяльності з урахуванням їх індивідуальних схильностей та навчальної мотивації.

5. *Ціннісно-орієнтаційна єдність освітнього середовища*: освітній простір позашкільного навчального закладу передбачає створення середовища односторонніх, які цікавляться однією предметною галуззю.

6. *Суб'єктність навчання*: особистісний характер освітнього процесу дозволяє вирішити одне з пріоритетних завдань системи позашкільної освіти, а саме – розвиток дитини як активного суб'єкта пізнання та життєдіяльності.

7. *Активність методів навчання*: у системі позашкільної освіти провідними є методи творчого характеру (проблемні, пошукові, евристичні, дослідницькі, проектні), що поєднуються в самостійній, індивідуальній і груповій формах роботи. Більш ніж 50% часу відводиться практичним та лабораторним роботам, навчальним практикам та експедиціям.

8. *Варіативність навчання*: у процесі викладання педагог може досить гнучко й автономно вибудовувати процес навчання, застосовуючи раніше не заплановані форми і методи, в залежності від необхідності коригування освітньої траєкторії кожного учня.

9. *Орієнтація на успіх*: організація процесу навчання дозволяє уникнути оцінки та контролю знань, беручи за основу створення ситуації успіху і визнаючи цінність не тільки результату, а й процесу пізнання.

Висновок. Освітнє середовище позашкільного навчального закладу інтегрує в собі усі психолого-педагогічні умови прояву й розвитку суб'єктної позиції учня та усуває основні протиріччя її формування в освітньому просторі.

Список використаної літератури

1. Агофонова О. П. Метод проектов как способ формирования субъектной позиции младших школьников в процессе обучения иностранному языку : автореф. дис.. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс] / О. П. Агофонова. – Санкт-Петербург, 2011. – 23 с. – Режим доступа до автореф.: <http://lengu.ru/media/File/Referat/Agafonova.doc>.

2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь : [для студ. высш. и сред. пед. уч. заведений] / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 176 с.

3. Москаленко А. В. Становление субъектной позиции старшеклассников в условиях педагогического взаимодействия : автореф. дис... на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс] / А. В. Москаленко. – Смоленск, 2011. – 25 с. – Режим доступа до автореф.: http://www.smolgu.ru/files/doc/D212_254_02/moskalenko.doc.

4. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: социально-философское исследование / С. И. Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.

5. Шадрова Е. В. Педагогическая модель формирования субъектной позиции подростка в воспитательном пространстве детского дома [Электронный ресурс] / Е. В. Шадрова // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – № 2. – (Серия «Психолого-педагогические науки»). – Режим доступа до журн. : http://vestnik.yspu.org/?page=2010_2bg.

Елена Святохо. Субъективация позиции учащегося в образовательном пространстве внешкольного учебного заведения в процессе исследовательской деятельности.

В статье раскрываются основные отличия образовательной среды внешкольного учебного заведения как необходимые психолого-педагогические условия становления и развития субъектной позиции учащихся. Учебная исследовательская деятельность рассматривается как одна из форм реализации процесса субъективации познавательной позиции.

Ключевые слова: субъектная позиция учащегося, субъективация позиции учащегося, исследовательская деятельность, внешкольное образование, особенности внешкольного образования

Elena Svyatokho. Subjectivation of student's positions in the educational space extracurricular educational institution in the process of research.

This article presents the main differences between extra curriculum and formal educational environment which act as necessary psychological and pedagogical conditions of formation and development of the subjective position of students. Academic research considered as one of the ways of the cognitive process of subjectivation.

Key words: subject position of the student, subjectivation of student's position, research activities, extra curriculum education, main features of extra curriculum education.

УДК 374

Т. Д. Цвірова

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Стаття присвячена особливостям розвитку позашкільних закладів різних типів в Україні періоду 1920-1941 рр. Особливу увагу приділено питанням організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування навичок дослідництва, здійснення дослідницької діяльності дітей та учнівської молоді.

Ключові слова: дослідництво, дослідницька діяльність дітей, творчий розвиток особистості, навчально-виховний процес позашкільного закладу.

Постановка проблеми. Формування творчої особистості потребує розвитку в неї здатності до самостійності, пошуку, дослідницької та